

VLADA ARSIĆ

NOĆ
ARHANGELA

■ Laguna ■

Copyright © 2016, Vlada Arsić
Copyright © ovog izdanja 2016, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

NOĆ
ARHANGELA

1.

Beograd, Terazije, 13. jul 1968.

Crveni ferari sumanuto je jurio krivudavim, strmim drumom uklesanim u oštru liticu iznad Karipskog mora. Pažnja vozača, devojke plave kovrdžave kose i modrih očiju, mahom je bila usmerena na dva motora i crni automobil koji su je uporno pratili, pokušavajući da je zaustave ili primoraju da se surva u ambis. Pred očima gledalaca, udobno zavaljenih pred platnom beogradskog bioskopa *20. oktobar*, promicali su kadrovi francuskog trilera *Risifi u Panami*, koji je, po zamisli scenariste, trebalo da ima srećan kraj. Sve dok se Žan Gaben, jedan od protagonista filma, nije ušunjabao u zamračenu prostoriju i pažljivo postavio plastični eksploziv.

U tom trenutku, u sali bioskopa, gde je muklu tišinu narušavalo samo grickanje semenki i šuškanje kesica od celofana, publika je grozničavo iščekivala prasak

podmetnute bombe, koji je trebalo da usledi svakog časa. Nažalost, niko od dvesta dvanaest gledalaca nije slutio da će im ta eksplozija zauvek promeniti život, a nekima ga i uzeti.

Bila je subota, jedan od najtoplijih dana u godini. Kazaljke na časovniku Glavne železničke stanice pokazivale su da ističe dvadeseti sat kada je iz gornje sale bioskopa, na vrhu Balkanske ulice, izašao sredovečni muškarac. Bio je to čovek srednjeg rasta, smeđ, suvog i naboranog lica preplanulog od sunca. Na sebi je imao tamne pantalone i plavu košulju kratkih rukava. Iako je kino-projektor premotao tek polovinu celuloidne trake, sadržina filma tog čoveka, očigledno, nije zanimala. Kroz hodnik je izašao pognut, pogleda uprtog u pod, malo teturajući se i odajući utisak da je pijan. Kao da se skrivao od očiju zadocnelih posetilaca koji su žurili da na blagajni uzmu karte za narednu projekciju čije je emitovanje svakog časa trebalo da počne u donjoj sali. Uspravio se tek ispred zgrade, duboko je uzdahnuo i žurno krenuo niz ulicu.

Do raskrsnice s Ulicom narodnog fronta nije sreo gotovo nikog. Iako je padalo veče, tropska vrućina je i dalje isijavala iz vrelog asfalta. Većina žitelja glavnog grada još je bila u svojim kućama, skrivena u hladu dvorišta ili opružena ispred bučnih ventilatora. Iznad leve obale Save i Dunava gomilali su se mračni, preteći oblaci, nagoveštavajući nevreme. Plašeći se olujnog vetra, domaćice su požurile da pakupe veš sa štrikova, dok su konobari na brzinu sklapali suncobrane i sakupljali stolice ispred lokala. Niko nije obraćao pažnju na

muškarca u plavičastoj košulji koji je zastao na raskrsnici i gotovo krišom izvadio časovnik iz džepa pantalona.

U tom trenutku Obrenija Miletić je s mukom ustala iz fotelje, odložila album sa fotografijama i tromo izašla na balkon stana koji je gledao ka Crkvi Svetog Marka. Starica je čitav vek provela u Beogradu, više od devedeset godina. Odrasla je u Savamali, pored ruševina Liman džamije, na čijem mestu su docnije podignuti stubovi Mosta kralja Aleksandra. Jedina selidba joj je bila kada se nakon udaje preselila u stan svoga muža, na treći sprat zgrade u Bulevaru revolucije. Jedna naizgled obična promena za nju je imala znatno veći, simbolički značaj. Gotovo sedam decenija živela je kraj grobnice poslednjih Obrenovića, dinastije čija je povesnica bila duboko isprepletena s istorijom njenih predaka.

– Poslednji Obrenovići... – prošaputala je kada se rukama prislonila na zid balkona. – Da li ste uistinu poslednji?

Ovo pitanje dugo ju je mučilo i često bi ga postavljala, još otkako se doselila nadomak Glavne pošte. Nemi razgovor na balkonu uz obraćanje davno upokojenom kraljevskom paru bio je samo jedan od načina da odagna strah i zlo koje je njenu porodicu, s kolena na koleno, pratilo duže od jednog i po veka. Iako ju je od tašmajdanske crkve delilo svega stotinak metara, retko joj je prilazila, a u kriptu ispod hrama, u koju su 1942. godine preneti posmrtni ostaci kraljice Drage i kralja Aleksandra Obrenovića iz stare i srušene palilulske crkve, nikada nije sišla. Kao da se plašila da bi njihova nesreća, nasleđena od predaka i obuzdana tek kobnim

i konačnim udesom, mogla da se oslobodi i prenese na njenu porodicu, na ono malo preostalih potomaka koji su izbegli sudbinu pređašnjih Miletića.

Iako je sumrak osvajao, jara nije popuštala. To ju je nagnalo da se okrene i teškim staračkim hodom vrati u sobu. Nije primetila da nebo tamni iznad Zemuna, ali je znala da oluja dolazi jer, koliko se ona sećala, nikada nije izostala. U te dve nedelje, koje bi počinjale nakon Petrovdana a završavale se u noći uoči letnjeg Arandjelovdana, sabrana je i sva jačina jedne davnašnje osvete koju je, valjda, još samo ona pamtila i osećala. Svi drugi, pomislila je, ili su mrtvi ili o tome, srećom, ne znaju ništa.

Drhtavim nogama prišla je staroj fotelji boje trule višnje, čiji su federi uporno, poput žiška, izjedali stari, mestimice iskrzani štof. Tromo se spustila, uključila noćnu lampu i ponovo uzela porodični album s uspomenama. Prelistavala je stare fotografije, slike oca, muža, sina i unuka, dragih pokojnika čiji su likovi uveliko bleđeli na papiru, baš kao i u njenim sećanjima. Nadala se da će se uskoro i sama obreti među njima, te da će se s njom, konačno, zaustaviti i tragičan niz nesreća, porodičnog ludila i bizarnih smrti koje bi se, nimalo slučajno, uvek dešavale u istom periodu, između dva praznika, i uvek po istom, unapred utvrđenom redosledu: najpre bi sredinom jula osetila letnji povetarac koji bi se iz dana u dan pojačavao, da bi uoči letnjeg Arandjelovdana, 26. jula, dosegao i orkansku moć. I nikada je do sada vetruština nije mimoišla, bez obzira na to da li je bila kod kuće ili se, sasvim slučajno, zatekla u nekom drugom, nepoznatom kraju.

Veći deo života provela je sama. Smrt supruga, predratnog oficira Dragutina Simonovića, teško je podnela, ali ju je dotukao prerani kraj sina jedinca, Tomislava. Doduše, stigla je da ga oženi, dočeka unuke i ponada se da život iznova pobeđuje. Nažalost, nada je bila prerana i zaludna. Najpre je sahranila unuka Marka, a ubrzo za njim i sina. Njena mlada i lakomislena snaja nije gubila vreme na žalost i posmrtnu počasti. Svega nekoliko meseci nakon smrti sina i supruga, Bisenija je upoznala naočitog Rumljanina, zaljubila se i zauvek otišla. U novi život požurila je i pre nego što su pokojnicima podigli spomenik, a jedinu uspomenu na ovaj period života, kćerku Nataliju, povelala je sa sobom.

Svekrva joj to nikada nije oprostila, nikada je više nije ni videla, verujući da je njenim odlaskom izgubila sve, i žive i mrtve. Tako je, naizgled, i bilo. O unuci godinama ništa nije čula, nije znala gde ni s kim živi, pa čak ni to da li je uopšte živa. Sve dok se jednog dana, posle punih sedamnaest godina, sama nije pojavila pred njenim vratima.

Natalija je imala vitak stas, crnu talasastu kosu, pravilne crte lica i duge trepavice, ali je od svega Obrenija primetila samo njene krupne, bademaste oči, kakve je imao i njen sin. Samo tren ili dva žene su nepomično stajale i netremice se gledale, a zatim su, bez reči, poletele jedna drugoj u zagrljaj. Od tog trenutka je Obrenijin život, izbrazdan dubokim ožiljcima vremena i sudbine, ponovo dobio smisao.

Natalija je došla jer nije imala kud. Posle smrti očuha, ustaškog bojnika Marisava Marcetića, stradalog tokom povlačenja na Sremskom frontu negde kraj

obala Bosuta, majka Bisenija se brzo presabrala. Sve-sna da joj ratna biografija pokojnog supruga neće ići naruku, ubrzo se spetljala s partizanskim komesarom sa obećavajućom karijerom. Kršni Ličanin nije odo-leo čarima lepuškaste udovice, ali se nije dao zaneti. Drugovi se nisu ženili suprugama domaćih izdajnika, pogotovo ako su već bili oženjeni. Nažalost, Bisenija je to shvatila tek kada je zanela. Nestalne prirode i pla-hovitog ponašanja, sklona samosažaljenju i preuranje-nim odlukama, rešila je da se po svaku cenu oslobodi neželjenog tereta. Nažalost, cena je bila previsoka. Za pomoć se obratila nekoj starici iz Kovilja koja se time odavno bavila. Operacija je uspešno izvedena, ali je ubrzo nakon toga nastupila sepsa usled koje je umrla u najgorim mukama.

Prepuštenoj sebi i ostavljenoj od svih, njenoj kćer-ki preostalo je samo da potraži očevu familiju i baku Obreniju, čiji joj se lik odavno mutio u maglovitom sećanju. Ipak, strepela je od ovog susreta. Zнала je kakvu je bol njena majka nanela ovoj ženi i plašila se kako će je dočekati. Međutim, bojazan je bila bez osno-va. Kao da se ništa nije dogodilo, kao da se među njima nisu isprečile godine, ponajviše one strašne, ratne i poratne, Obrenija ju je prihvatila i privila uz svoj skut.

Dve godine su živele pod istim krovom, delile snove i nadanja, a njihovoj bliskosti nije nudio ni ponovni rastanak kada je Natalija sreła Borisava Stokića, učite-lja iz Rakovice, u koga se namah zaljubila i za koga se posle svega nekoliko meseci udala. Iako je zasnovala svoju porodicu i zauvek se odselila, dobila kćerku i sve one brige koje zaokupljaju mlade supružnike, baku nije

zaboravila. I dalje ju je posećivala, pozivala u svoj dom i materijalno joj pomagala, a naročito su se zbližile nakon Natalijinog porođaja, kada je rođena Milica, oko koje se i Obrenija svojski zauzela. Premda o tome nikada nisu pričale, trudeći se da zaborave i potisnu to u sećanju, obe su se nadale da im sudbina pokajnički vraća ono što im je svojevremeno nepravedno uzela.

Kukavica na zidnom časovniku oglasila se i deveti put kada je Obreniju nešto prenulo iz razmišljanja. Zvuk je dolazio spolja, potmuo, ali dovoljno snažan da zatrese okna na prozorima. Nekoliko trenutaka vladala je potpuna tišina, neobična i gotovo nestvarna za ovaj deo grada. A onda je začula automobilske sirene, zaglušujuću vrisku i larmu koja je dolazila s ulice. Odlučila je da se vrati na balkon iako su joj i ove kućne šetnje predstavljale veliki napor. Dok se sporo primicala balkonskim vratima, oslanjajući se na štap i pridržavajući se za delove nameštaja, obuzeo ju je neki nemir, bojazan koju nije znala da objasni, ali za koju je bila uverena da uvek prethodi nečemu lošem ili neprijatnom.

– Neko zlo jeste – prošaputala je i zadrhtala naslanjajući se na ogradu.

Pod njenim nogama, poput miliona obezglavljenih mrava, kretala se reka ljudi, reklo bi se, u svim pravcima. Jedni su hitali ka Terazijama, a drugi su se vraćali odatle, tek na trenutak zastajući da bi pridošlicama objasnili šta se dešava. Videla je i milicijska i vatrogasna vozila koja su se sa uključenim rotacionim svetlima sporo probijala kroz mnoštvo sveta, gledala je uspaničene žene i zbunjene muškarce, ali ništa nije

mogla da sazna niti je imala koga da pita. Pomislila je na trenutak da pozove i Nataliju, ali je odustala plašeći se da bi bez preke potrebe mogla da je uznemiri, možda čak i uplaši.

Umesto toga, pritisla je dugme na radio-aparatu i proverila da li je skala na Prvom programu Radio Beograda. Očekivala je vanredne vesti, ali ih nije bilo. Umesto njih, Đorđe Marjanović je uporno pevao *Zvižduk u osam* dok je noć polako osvajala. Tek oko ponoći, kada ju je iz dremeža probudio zvuk telefona, naslutila je da se njene zebnje ostvaruju. Preostalo joj je samo da se otetura do predsoblja i sazna na čijem je vratu ovog puta završilo sečivo jedne davnašnje osvete.

2.

*Rudnik, manastir Vračevšnica,
13. jul 1823. po starom kalendaru*

Jutarnja služba se završila i narod se uveliko razilazio kada se ispred kapije manastira Vračevšnica zaustavio fijaker. S njega je lagano i s mukom sišla žena u poodmakloj trudnoći. Na putu do crkve pomagao joj je golobradi momak, verovatno sluga, koji ju je dotle i dopratio. Iguman manastira, Melentije Pavlović, primetio ju je sa sprata konaka i požurio joj u susret. Kneginja Ljubica, žena gospodara Miloša Obrenovića, živela je u blizini, u selu Gornja Crnuća podno Rudnika. Često je dolazila do hrama i ostavljala bogat prilog, ali nikada je nije video u ovakvom stanju, skrušenu i bespomoćnu.

Sluteći da se nešto dogodilo, Melentije je žurno sišao niz basamake, ali je zadocnio. Kneginja je već bila u hramu i klečala ispred ikone Svetog arhangela Gavrila, čiji se praznik sutradan obeležavao. Ne želeći

da joj remeti molitvu i obraćanje Gospodu, iguman se povukao pod trem ispred konaka. Razmišljao je. Koliko god narod ovu ženu voleo i poštovao, nazivao je majkom i kneginjom, ona nije bila srećna. Nimalo. Svima je bila poznata neobuzdana narav njenog supruga, sklonost ka drugim ženama, neskrivena želja da vlada i ništi, ponajviše poriv da ništa ne zaboravlja i nikome ne prašta. Moć njegove osvete mnogi su osetili, ali je najveća žrtva bila sama Ljubica. Samo je ona znala kakav teret nosi na duši i šta joj je na srcu.

Melentije ju je čekao duže od sata. Tek kada je izašla, primetio je koliko je propatila tokom poslednjih meseci. Na obrazima joj je uočio trag sasušene suze, a po nabreklih podočnjacima zaključio je da čitavu noć nije trenula. Možda i mnoge pre nje.

– Presvetla kneginjo... – obratio joj se pred samim vratima hrama. – Srećne su moje oči što vas jutros vide.

– Pusti, oče Melentije – prošaputala je. – Kakva sreća, kakva svetlost? Crna sam ti, oče, crnja i od najcrnjeg gavrana.

– Ćuti, ženo, i ne zbori tako! Misli na ono što nosiš ispod pasa i nemoj nesreću da prizivaš...

– Niko je ne priziva, sama dolazi. Plašim se, oče, mnogo se plašim...

– Sedi malo, dani dušom – poveo ju je ka konaku i očima pokazao momku da raspregne konje.

U hladu, pod tremom, bratstvo je već iznelo posluženje: bokal hladne izvorske vode, činiju livadskog meda i satljik s rakijom. Ljubica je uzela samo čašu vode. Dugo su ćutali, zaokupljeni svojim mislima.

– Nešto se dogodilo? – upitao je iguman strepeći da su Turci iznova negde provalili. – Šta je s Milošem, imaš li kakvog glasa od njega?

– Dobro je Miloš, oče... – odgovorila je. – Baš juče je stigao iz Kragujevca, guja ga ujela.

– A što da ne dođe? Svojoj je kući došao, svoju ženu i decu da obiđe, šta bi tu rđavo moglo da bude?

– Dan je rđav, Melentije! Zašto baš danas da dolazi i zlo mi na kuću navlači? Dobro znaš šta je bilo lani u Kragujevcu, baš na ovaj isti dan. I dobro znaš šta se već godinama dešava u noći uoči Arandjelovdana.

Melentije je razumeo o čemu priča. Na sutrašnji dan, šest godina ranije, ubijen je Karađorđe, vođa Prvog srpskog ustanka. Posle četiri godine izbjivanja iz zemlje, potucanja po Austriji i Rusiji, prešao je preko Dunava i zajedno s pisarom Naumom Krmarom prebegao u Srbiju. Narod priča da se povezao s neakvim tajnim udruženjem, da je došao s namerom da podigne sveopšti ustanak na Balkanu protiv Turaka, te da je o tome najpre obavestio svog kuma, jaseničkog obor-kneza Vujicu Vulićevića. Ovaj ga je dočekao i sklonio u Radovanjski lug, na imanje Dragića Vojkića, gde su danima čekali na odgovor Miloša Obrenovića da se sastanu i dogovore šta i kako dalje.

Ali Miloš nije imao nameru da se sa bilo kim sastaje i o bilo čemu dogovara. Dugo je iščekivao voždov dolazak i od njega beznadežno strepeo, plašeći se da bi Karađorđe mogao da mu preotme prvenstvo i zauvek ga skloni u stranu. Strepeo je i od naroda. Znao je da Srbi imaju kratko pamćenje, da su voždu davno

oprostili 1813. i slom Srbije, trenutak kada se pokolebao i sramno pobjegao iz zemlje, prepuštajući Turcima da ih seku i svete se na nejači. S druge strane, Miloševi gresi su bili sveži i za mnoge bolni. Za dve godine, otkako je poveo Drugi srpski ustanak, stekao je više neprijatelja nego što ih je njegov takmac imao tokom čitavog života. A zamerali su mu koješta: od načina na koji je gospodario, preko ulizivanja Turcima i pribijanja uz njihove skute, pa sve do odlučnog, često i svirepog obračuna s protivnicima i mogućim pretendentima.

Znao je Miloš da narod štošta ne razume, ponajmanje njegov naum da od Osmanlija izvuče milom ono što Karađorđu ni silom nije uspelo. Ali kome to da objasni kad bandoglava, gurava raja i dalje više veruje oštrici noža nego mudroj reči, kada u potaji buče i arlauče, naziva ga turskom slugeranjom i preti mu i gde čuje i gde ne čuje. Ako bi se Crni sada pojavio i pozvao ih na ustanak, znao je i osećao, mnogi bi mu se odazvali, ponovo bi zapalili Srbiju i srušili sve što je do tada stvorio i podigao. A to nije smeo da dopusti.

– Narod priča da su Turci sami namamili Karađorđa i glavu mu odsekli – rekao je iguman, tek da bi prekratio mučnu tišinu. – A opet, drugi vele da su ovo ubistvo organizovale strane sile kako bi se jednom za svagda rešile omrznutog vožda, koji je, kažu, stalno bio pretnja nekakvom miru. I isto tako vele da je zločin prikazan kao da su ga sami Srbi ubili, ne bi li se većito stideli i na svoju sramotu podsećali.

– Pusti narod, molim te! Narod svašta priča, a ni sam u to ne veruje. Oboje znamo ko je zločin naredio, ko ga je organizovao i ko ga je, naposletku, počinio.

Uostalom, od božje kazne niko nije utekao, a seme zla koje su posejali uveliko klija i bokori. Što je najgore, najpre će udariti na nevine, na našu decu i potomke, pa čak i na one koji čitavoj stvari ničim nisu doprineli.

– Na koga misliš?

– Na Dragića Vojkića, seljaka iz sela Radovanja.

– Na onog na čijem se imanju zločin dogodio? Šta je s njim?

– Propade čovek, eto šta je! Kao lud hoda po svojoj zemlji, gleda kako mu se stoka razboleva i skapava, kako mu se bunari zagađuju i suše i, najgore u svemu, stalno ga proganjaju bezglave prikaze, bilo na javi ili u snu. Polude čovek načisto.

– Otkud bi ti mogla to da znaš?! – pogledao ju je začuđeno.

– Znam i samo ću tebi reći: pre desetak dana me je posetio, krišom po noći, ovde u Crnući. Došao da preklinje i moli, a ni sam ne zna kome se i za šta obraća. Kune se da ništa nije znao o Karađorđevom dolasku, ponajmanje o naumu da mu se glava rastavi od tela, ali i to da ga je sam ubica, onaj Vujičin momak Nikola, oterao ispred kolibe uoči same nesreće, te da joj do jutra nije ni prilazio.

Melentije je ćutao i zamišljeno gledao u vrhove Rudnika. Ljubica mu nije rekla ništa novo, ponešto je i sam znao. Ispovedao je Miloša i štošta od njega čuo. Znao je da se voždova duša ne smiruje i da nikome od njih ne da mira. Javlja im se tokom cele godine, ponajviše u noći uoči letnjeg Arandjelovdana, ponekad kao prikaza, a ponajviše kao neviđena vetruština koja nosi i obara sve pred sobom. I nikada do sada nije

izostala. Miloš mu se poverio da ga prati u stopu i da s vremenom postaje sve jača i razornija.

– Svršenome poslu nema mane – rekao joj je. – Ne preostaje nam ništa nego da se kajemo i molimo Gospoda za oprostaj.

– Možemo i moramo još štošta – dodala je Ljubica. – Karađorđeva glava i dalje počiva u porti Saborne crkve u Beogradu i vapi da se sastavi s telom. Krišom sam naložila da mu se telo iz Radovanjskog luga preseli u topolsku crkvu, barem da mu se time odužim što me je pred Bogom venčao i sina mi prvenca, veselog Petra, krstio. Međutim, kada je Miloš za to čuo, bio je izvan sebe od jarosti. Ponajviše se srdio što je telo položeno u oltar hrama kao da smo, bože me prosti, kakvog sveca sahranili. Ponajgore, narod sada u buljucima prilazi grobu, pred njim se klanja i nada njim moli, verujući da mu je telo čudesno i isceljujuće. I ko bi, posle svega, smeo pred Milošem da se izrekne i kumovu glavu da mu pomene?

– Ja ću mu reći – Melentije je shvatio šta se od njega traži i očekuje. – Sada je u svom konaku, zamoli ga da ovih dana navrati do manastira.

– Preneću mu – rekla mu je i ustala da krene. – Ako nas ala nebeska noćas ne odnese.

– Neće, ne brini. Zar ne vidiš da je vedar dan, da na nebu nema nijednog oblačka?

– Dugo je do noći, moj igumane. Živi bili, pa videli.

Dugo je iguman Vračevšnice i dugogodišnji prijatelj Obrenovića gledao za kolima koja su sporo zamicala ka vrhovima Rudnika. Razumeo je ovu ženu i njen strah, znao je sa čim leže i sa kakvom mukom ustaje.

Strepela je nad sudbinom svoje porodice, ponajviše dece, i slutila da strašan zločin neće proći bez posledica. Toliko puta je pozeleo da je uteši, da joj kaže da su sve to bapske priče kojima ne treba da veruje. Želeo je, ali nije mogao. Svačega se u životu nagledao, pa je i sam u koješta verovao. Požurio je da bratstvu izda poslušanja za taj dan.

Predveče, kada je polazio na večernje, ispratilo ga je sunce na smiraju. Nepun sat kasnije, kada je na trenutak izašao iz crkve, primetio je tamne oblake kako se gomilaju iznad planinskih visova i osetio blag povećarac kako se lagano podiže.

– Čeka nas burna noć – prošaputao je, prekrstio se i vratio u hram kako bi se još jednom pomolio pred silom božanskom.